

УДК 371.134

Вікторія Полехіна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ РОБІТНИКІВ З ВИМУШЕНО ПЕРЕСЕЛЕНИМИ ОСОБАМИ

У статті висвітлено питання професійного підходу до вирішення проблем вимушено переселених осіб та належної професійної підготовки відповідних фахівців. Проаналізовано законодавче забезпечення, понятійні аспекти означених дефініцій. Встановлено відмінності поділу міграції на добровільну і вимушену. На основі аналізу останніх досліджень охарактеризовано категорії вимушено переселених осіб. Розглянуто деякі особливості теоретичної і практичної підготовки майбутніх соціальних робітників. Виділено передумови та позиції організації надання ефективної допомоги вимушено переселеним особам.

Ключові слова: соціальні працівники, вимушено переселені особи, міграція, організація роботи з вимушено переселеними особами.

В статье освещены вопросы профессионального подхода к решению проблем вынужденно переселенных лиц и надлежащей профессиональной подготовки соответствующих специалистов. Проанализированы законодательное обеспечение, понятийные аспекты указанных дефиниций. Установлены различия разделения миграции на добровольную и вынужденную. На основе анализа последних исследований охарактеризованы категории вынужденно переселенных лиц. Рассмотрены некоторые особенности теоретической и практической подготовки будущих социальных работников. Выделены предпосылки и позиции организации оказания эффективной помощи вынужденно переселенным лицам.

Ключевые слова: социальные работники, вынужденно переселенные лица, миграция, организация работы с вынужденно переселенными лицами

The article highlights the issue of a professional approach to solving the problems of internally displaced persons and proper training specialists. Analyzes legislative provision, conceptual aspects of the aforementioned definitions. The differences separating the migration to voluntary and forced. On the basis of recent studies have characterized the category of internally displaced persons. Some features of the theoretical and practical training of future social workers. The main features of social work with internally displaced persons is respect for cultural values, justification stories of personal experience and support families and communities to help them develop strategies to overcome the crisis alone. Allocated background and position the organization to provide effective assistance to internally displaced persons.

Key words: *social workers, internally displaced persons, migration, an organization working with internally displaced persons*

За теперішньої ситуації внаслідок процесів економічної, політичної та культурної глобалізації міграція стає дедалі помітнішим чинником формування кількості та складу населення країн і регіонів. Через різні обставини значна кількість людей змінює країну та місце проживання.

Зважаючи на весь спектр проблем вимушено переселених осіб, варто відзначити, що соціальна політика щодо цих людей має забезпечити баланс між інтересами місцевих громад та забезпечення гідних умов для життя та праці постраждалих осіб [3].

Відповідно до Ст. 3 Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Основними завданнями міграційної політики є подолання стихійності міграції, вироблення механізмів впливу на цей процес, забезпечення нормальних умов проживання та працевлаштування вимушено переселених осіб, підвищення ефективності використання їхнього потенціалу і зменшення негативного впливу цього явища на них, їхні сім'ї та суспільство.

Важливою умовою успішної реалізації цих завдань є усвідомлення необхідності професійного підходу до вирішення проблем вимушено переселених осіб та належної професійної підготовки відповідних фахівців. На сучасному етапі розвитку нашої країни з вимушено переселеними особами, біженцями працюють фахівці, котрі здебільшого не мають спеціальної професійної підготовки [4].

Для української системи професійної освіти підготовка соціальних працівників до роботи з вимушено переселеними особами – проблема нова, яка вимагає активних науково-методичних пошуків: розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики й освітньо-професійної програми підготовки відповідного фахівця, програм навчальних дисциплін, програмно-методичного забезпечення.

Проблематика вимушено переселених осіб містить вивчення широкого спектру теоретичних та практичних питань, що є предметом аналізу різних сфер наукового дослідження. Праці зарубіжних дослідників присвячено висвітленню: освітньої парадигми вимушено переселених осіб та міграції – Т. Бурковська, А. Шацька; правового та історичного аспектів – О. Зайцева, Ю. Моргун, А. Похлебаєва; проблемі психологічної адаптації переселенців до іншого етнокультурного середовища – Дж. Беррі, С. Бочнер, В. Грищенко.

Актуальним питанням теорії і практики соціальної роботи в Україні присвячено роботи І. Зверевої, М. Лукашевича, І. Миговича, В. Полтавця; професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів І. Козубовської, А. Капської, Л. Міщик, В. Поліщук та інших. Дослідження зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних працівників представлено у працях Л. Віннікової, Н. Гайдук, В. Козубовського, Н. Микитенко, О. Ольхович, О. Пічкара, В. Тиценка та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості підготовки соціальних працівників до роботи з вимушено переселеними особами.

Процес розробки правового регулювання міграційних процесів в Україні започаткувала Декларація про державний суверенітет України. Подальше становлення інститутів міграційного права в Україні пов'язане із прийняттям Верховною Радою України пакету законодавчих актів з питань міграції, першим з яких став Закон «Про громадянство» [1].

Зважаючи на сучасні глобалізаційні процеси, Україна, у зв'язку з особливостями свого геополітичного становища, перебуває у центрі міграційних потоків. Близько 1200–1400 осіб щороку звертаються з проханням про надання притулку в Україні; деякі – через зв'язки з країною у минулому, деякі – на шляху міграції через Україну до Європейського Союзу.

Виникнення терміну «вимушено переселені особи», «переміщені особи» (англ. displaced persons, акронім: DP – у трансліті: «Ді-Пі») пов'язано з подіями Другої світової війни. З 1939 по 1944 рр. унаслідок воєнних дій опинилось на території Німеччини близько 10 млн. чоловік, більшість з яких було залучено до примусової праці або ж вислано з країн звичного місця проживання за расовими, релігійними або політичними міркуваннями.

Внутрішньо переміщеною особою, або вимушено переселеною є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вирізняють дві категорії вимушено переселених осіб: ті, які були вимушені залишити країни походження або місце постійного мешкання, перетнули державний кордон та опинилися у становищі, подібному до становища біженців, але залишилися під захистом свого уряду; ті, котрі, хоча й залишилися в кордонах своїх країн, були вимушені покинути місця свого постійного мешкання, або припинити звичайну економічну діяльність через те, що їхнє життя, безпека або свобода опинилися під загрозою внаслідок насильства, збройного конфлікту або внутрішнього безладдя.

Соціальні працівники під час роботи з біженцями та вимушено переселеними особами відчувають труднощі психолого-педагогічного, технологічного, організаційно-комунікативного характеру: невміння встановити контакт з клієнтами, які є представниками інших культур; спроектувати їхні дії; знайти допустиму межу «втручання» у ситуацію й особисте життя клієнта; визначити оптимальні способи допомоги і сприяння; стимулювати біженців до активної позиції у попередженні і вирішенні проблемних ситуацій.

Звернемося до розкриття суті поняття міграція. У перекладі з латинської міграція (*migratio*) – означає переселення, переміщення населення. У словнику із соціальної політики зазначається, що міграція населення – це переміщення особи через кордон тих чи інших територій, країн, населених пунктів зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час [6, с. 109].

За своїм характером міграції можуть бути добровільними і вимушеними; зі зміною постійного чи тимчасового місця проживання. Розрізняють передусім внутрішні (внутрішньодержавні) і зовнішні (міждержавні і міжконтинентальні) міграції населення. Внутрішня міграція – це переселення людей усередині конкретної країни. Внутрішні міграції класифікують зазвичай за напрямками міграційних потоків. Зовнішня міграція означає переселення людей з однієї країни до іншої і характеризується перетином державних кордонів. Маючи ще назву міжнародної, зовнішня міграція містить такі поняття: еміграція (виїзд з країни з метою постійного проживання в іншій країні) та імміграція (в'їзд іноземців у країну на тривале або постійне проживання) [5, с. 13].

Беручи за ознаку причину процесу, міграцію поділяють на добровільну і вимушену. Добровільна міграція має місце, коли територіальні переміщення людини та сім'ї викликані прагненням покращити своє матеріальне становище, забезпечити більш широкі можливості для професійного, освітнього і культурного росту, влаштування сімейного життя. Характерною ознакою добровільної міграції є відсутність очевидної загрози для нормального існування.

За вимушеної міграції рішення про зміну місця проживання приймається під впливом прямої чи потенційної загрози для життя, здоров'я чи майна громадян та їх сімей, тобто рішення про зміну соціального простору приймається під тиском обставин. Такими можуть бути природні катаклізми (землетруси, повені і т.д.), екологічні лиха, соціальні фактори (війни, переслідування людей за релігійними, етнічними, політичними ознаками).

Вимушена міграція може бути зовнішньою, поворотною і безповоротною. У сучасній літературі та міжнародних документах до факторів, які спричиняють вимушену міграцію відносять: громадянські сутички, безпорядки, пов'язані із застосуванням чи небезпекою

насилства, незалежно від причин їх виникнення; переслідування за національними, політичними, релігійними та іншими мотивами, що виражаються у різних видах дискримінації громадянських прав (у сфері праці, навчання, соціального захисту); зміна політичної ситуації чи політичного устрою, що ставить окремих людей чи соціальні групи, наприклад, військовослужбовців, в уразливе становище, пов'язане із неможливістю реалізації основних громадянських прав чи з конфронтацією з органами влади, керівництва або з соціальним оточенням; екологічні катастрофи, що супроводжуються загрозою для життя людей.

На основі аналізу наукової літератури можна виділити такі передумови надання ефективної допомоги вимушено переселеним особам: соціальний працівник повинен бути обізнаним у соціологічних та правових аспектах міграції; проблема вимагає комплексного вирішення за участю різних відомств державного і регіонального рівня, створення розвинутої системи спеціалізованих закладів, що ведуть роботу з вимушено переселеними особами; у спеціалізації соціальних працівників щодо питань міграції обов'язково передбачити застосування їх професійних знань у міграційних службах, що співпрацюють із службами соціального захисту, соціального обслуговування й охорони здоров'я, соціально-епідеміологічними службами; фахівець соціальної роботи повинен володіти вміннями здійснення індивідуальної (із знаннями психологічних, психотерапевтичних, психоаналітичних, соціометричних, медико-соціальних, консультаційно-правових методів), сімейної, групової (продуктивні методики «групи самостійного досвіду», «групи взаємодопомоги», групова психотерапія, підтримка сусідських громад у місцях компактного проживання переселенців), громадської соціальної роботи і групового адміністративного планування. Усе це сприяє реінтеграції переселенців та їх спільнот у нових умовах [7].

У діяльності з вимушено переселеними особами, можна взяти до уваги вчення, І. Зайнишева, який досліджував соціальну роботу з біженцями. Розглядав її як особливий вид діяльності та виділяє два основних види:

1. Практична соціальна робота (робота з конкретною людиною чи групою людей, які потребують соціальної допомоги).
2. Організаційна робота (організація роботи соціальної служби, розробка конкретних програм діяльності).

Практична соціальна робота з біженцями та вимушено переселеними особами проводиться у наступних основних напрямках: соціальному, соціально-педагогічному, соціально-правовому, медико-соціальному, фінансовому, соціально-економічному, матеріальному, соціально-інформаційному і соціально-трудоному.

До організації соціальної роботи з даною категорією населення належать:

- зв'язок з міжнародними організаціями, що займаються проблемами міграції й участь у їхній діяльності;
- організація взаємодії між державними структурами, громадськими організаціями і фондами, що займаються соціальним захистом і допомогою вимушено переселеним особам;
- сприяння створенню громадських організацій, що займаються проблемами біженців та вимушено переселених осіб;
- розробка оптимальної структури і нормативів діяльності стаціонарних і нестаціонарних закладів соціальної допомоги біженцям та вимушено переселеним особам, ураховуючи умови конкретних регіонів;
- організація різних форм установ соціального захисту для біженців та вимушено переселених осіб (центрів соціального захисту, реабілітаційних центрів, кризових стаціонарів будинків-інтернатів, пунктів видачі допомоги);
- підготовка і підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з біженцями та вимушено переселеними особами;
- вироблення норм видачі натуральної (продуктової, речової і ін.) допомоги;
- проведення соціологічних і маркетингових досліджень проблеми;
- розробка правових основ профілактики девіантної поведінки осіб із кола біженців та переселенців;
- розробка правових основ соціального, санітарного, медичного і педагогічного контролю життєдіяльності біженців та інших завдань [8, с. 176–180].

Основними особливостями соціальної роботи з біженцями і вимушено переселеними особами є повага до культурних цінностей, обґрунтування історій особистого досвіду і надання підтримки сім'ям і спільнотам, що допомагає їм розвинути стратегії подолання кризового стану самотійно.

Важливою складовою професійної підготовки фахівця з соціальної роботи є встановлення його службових обов'язків, спеціальних функцій, які він виконує на рівні професійного дипломованого працівника, таких як: діагностична, прогностична, правозахисна, організаційна, попереджувально-профілактична, соціально-медична, соціально-педагогічна; психологічна; соціально-побутова; комунікативна.

На основі проведеного дослідження пропонуємо такі побажання, щодо професійної підготовки майбутніх соціальних робітників з вимушено переселеними особами: упровадження окремих аспектів проблематики вимушено переселених осіб у програми дисциплін підготовки соціальних працівників; введення курсів, які сприяють підготовці соціальних працівників до роботи з вимушено переселеними особами на мікро-, мезо- та макрорівнях; проведення тренінгів, що допомагають розвивати навички міжкультурної комунікації та оволодіти альтернативними підходами у

практичній діяльності з представниками різних культур; формування вмінь і навичок здійснення соціальної роботи з вимушено переселеними особами на рівні: мікро-/мезопрактика – індивідуми, сім'ї, групи; макропрактика – організації, спільноти, соціальна політика; залучення студентів до розробки і реалізації індивідуальних і групових пошуково-дослідних проектів і програм, наукових розробок змістово та організаційно пов'язаних з проблематикою вимушено переселених осіб.

Перспективним вбачаємо подальше дослідження щодо вдосконалення процедури залучення студентів до волонтерської роботи з вимушено переселеними особами у реалізації їхніх надій та оцінці життєвих перспектив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про громадянство» від 18 січня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 9. – С. 342.
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: за станом на 2 бер. 2015р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 2015.
3. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О. В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
4. Ольхович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Тернопіль, 2008. – 228 с.
5. Піскун О. І. Основи міграційного права: Порівняльний аналіз: Навчальний посібник. – К. : МП Леся, 1998. – 360 с.
6. Словник із соціальної політики. // Міграція – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 221–233.
7. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: [навчально-методичний посібник] / Капська А. Й., Олексюк Н. С., Калаур С. М., Фалинська З. З. – Тернопіль : Астон, 2010. – 304 с.
8. Технология социальной работы: Учеб. пособие для вузов / Под ред. И. Г. Зайнышева. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 240 с.